

EĞİTİMDE DOĞRUDAN DEMOKRASİ VE ETKİLEŞİMLİ ÖĞRENME

Prof. Dr. Ali ŞİMŞEK*

ÖZET

Çağdaş teknolojik gelişmeler, eğitsel süreçleri çok yönlü bir değişime zorlamaktadır. Bunun sonucu olarak da, eğitimde demokratikleşme açısından ciddi bir dönüşüm yaşanmaktadır. Sözkonusu dönüşümün niteliği, temsili demokrasi yerine doğrudan demokrasi anlayışına doğru bir yönelimi içermektedir. Günümüz eğitim uygulamalarında gittikçe yaygınlaşan etkileşimli ortamlar sayesinde, öğrencilerin kendilerini ilgilendiren kararlara hızlı, aracısız ve etkin biçimde katılımları kolaylaşmaktadır. Böylece, eğitsel süreçlerdeki öğretmen egemenliğine dayalı yerleşik güç dengeleri değişmekte ve öğrenciler daha belirleyici bir konuma gelmektedirler.

GİRİŞ

İnsanlar topluluk halinde yaşamaya başladıklarından itibaren eğitim işiyle uğraşmışlardır. İlkel toplumlarda kabilenin ileri gelenleri bu görevi üstlenmişler ve törensel yanı ağır basan etkinlikler yoluyla kendi kültürlerini genç kuşaklara aktarmışlardır. Daha sonraki çağlarda, silah ya da statü zoruyla egemenlik kurma dönemleri yaşanmış ve yönetimde gözlenen ayrımcı yaklaşımlar eğitime de yansımıştır. Özellikle köleci ve feodal toplumlarda eğitim, soylulara özgü bir ayrıcalık olarak görülmüştür. Soylu çocuklarına verilen eğitimin özü, genelde savaş, din ve sanat öğelerinden oluşmuştur. Kapitalist toplum, olaya farklı bir boyut getirmiştir. Küçük atölye üretiminden kitlesel fabrika üretimine geçmeyi öngören sanayi devrimi, herkesin üretime katkı sağlayacak biçimde eğitilmesini zorunlu kılmıştır. Başlangıçta, işçilere yalnızca “okuma” öğretilmesinin yeterli olacağı üzerinde durulduysa da, sonra bundan vazgeçilerek, kısaca “3R” denilen okuma, yazma ve aritmetik becerilerini kapsayıcı bir eğitim verilmesi görüşü benimsenmiştir.

Herkes eğitim verilmesi anlayışının yaşama geçirilmesiyle, eğitim “yurttaş için hak, devlet için yükümlülük” olmuştur. Geniş halk kitlelerinin artan eğitim

* Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi

istemi ve devletin bu istemi karşılama çabası, hizmetin örgün biçimde sunulduğu okulları ortaya çıkarmıştır. Kamusal bir alan olarak okulların yaygınlaşmasıyla da bu kurumlarda görev yapacak öğretmenlere gereksinim duyulmuştur. Devlet adına eğitim veren öğretmenler çok geçmeden her düzeydeki eğitimin kapsam ve biçimini belirleyen profesyoneller haline gelmişlerdir. Böylece, devletin kendi iç yapısında var olan egemenlik ilişkileri okullara da yansımıştır. Başka bir deyişle, yönetim erkine sahip olanlar, eğitim erkini de ellerine geçirmişlerdir. Dolayısıyla, bir ülkenin yönetim biçimi ne ise eğitim biçimi de o olmuştur.

Yirminci yüzyılda demokrasinin önem kazanmasıyla birlikte, eğitim erkini tek yönlü kullanmaktan hoşlanan devletin işi zorlaşmıştır. Demokrasi, çoğulcu katılıma dayanan bir anlayış olduğu için, yurttaşlar hem eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılmasını hem de niteliğinin yükseltilmesini istemeye başlamışlardır. Geleneksel yaklaşımlarla bunu başaramayan devletin yardımına çağdaş iletişim teknolojileri yetişmiştir.

Aslında insanların her dönemde süreklilik gösteren başlıca uğraşlarından biri, yaptıkları işlere ilişkin yeni teknolojiler geliştirmek olmuştur. Süreç ya da ürün olarak ortaya çıkan bu teknolojilerin çoğu belirli gereksinimlerden doğmuş, zengin bir çeşitlenme göstermiş ve verimli uygulamalara olanak tanımıştır (Basalla, 1996). Eğitim alanında gözlenen durum da bundan farklı değildir. Geçmişte, yalnızca öğretmenlere destek sağlayan teknolojilerin yerini, artık öğretmenden bağımsız öğrenme gerçekleştirebilen çoklu ortamlar almıştır (Şimşek, 1998). Bu ortamların en belirgin özelliği, eğitsel süreçlere doğrudan demokrasiyi taşıması olmalarıdır.

DEMOKRASİ ANLAYIŞINDAKİ DEĞİŞİM

Yaygın bir tanımlamayla demokrasi, insanların (of the people) insanlar tarafından (by the people) ve insanlar için (for the people) yönetimidir. Bu üç öğeden birinin eksik olması, demokrasinin yokluğu ya da ortadan kalkması anlamına gelir. Yönetimde bunun üçünü bir araya getirmek ve kalıcı olmalarını sağlamak ise, çoğunlukla büyük savaşlar ve uzun yıllar almıştır. Bu nedenle, bir gecede alınan kararlarla ya da bir günde yapılan seçimlerle demokrasiye geçmek olanaksızdır.

Geleneksel demokrasi, çoğunluğun istencine dayanır ama azınlığın söz hakkı ve iktidar yollarını açık tutar. “Bütünlük içinde çeşitlilik” öngören böyle bir anlayış, yönetime temsilciler aracılığıyla katılımı gerektirmektedir. Bu durum, potansiyel açıdan demokrasinin en zayıf yönünü oluşturmaktadır çünkü bazen seçilenlerin yaptıklarıyla seçmenlerin beklentileri arasında çelişkiler ortaya çıkabilmekte ve çatışma durumunda seçilenlerin istenci geçerli sayılmaktadır. Bu da, bir anlamda siyasal yabancılaşmadır.

Güntümüzde “temsili demokrasi” yerine “doğrudan demokrasi” üzerinde durulmaktadır. İnsanlar, kendilerini ilgilendiren kararlara, temsilcileri yoluyla değil, duygu ve düşüncelerini aracısız biçimde paylaşarak katılmak için çaba göstermektedirler. Gelişmiş ülkelerde başarılı örnekleri görülen “e-demokrasi” uygulamaları bunun bir kanıtıdır. Bu tür uygulamalarda, öncelikle doğru ve yeterli bilgileneğe önem verilmekte, ardından yaygın ve hızlı iletişime olanak sağlanmakta, son olarak da karar alma sürecinde saydamlık ve çoğulculuğa özen gösterilmektedir.

Çağdaş demokrasilerde en yaşamsal boyut, yurttaş-yurttaş etkileşimidir. İnsanların her konuda özgürce tartışabilmeleri için iletişim kanalları açık tutulmakta ve örgütlenmeye olanak sağlanmaktadır. Bilgisayarlı teknolojiler bunu alabildiğine kolaylaştırmıştır. Artık devlet kurumları bile, sundukları hizmetlere ilişkin olarak halktan sürekli geribildirim almakta ve böylelikle kendi çalışmalarını iyileştirme olanağına kavuşmaktadırlar. Dahası, elektronik katılım yoluyla, yurttaşların devlet üzerindeki denetimi artırılmış olmaktadır. Buna “e-devlet” ya da “tuşların ucundaki hükümet” denilmektedir.

Bugün birçok ülkede ulusal yönetimlerin yurttaşlar için Internet sayfaları bulunmaktadır. Bunların içinde en iyi bilineni, Beyaz Saray’ın halka açık web sitesidir. Aynı biçimde, bir çok eyalet yönetimi, elektronik demokrasi girişimlerini başlatmış ve resmi belgeleri Internet yoluyla halka açmıştır. Yine bu anlayışın bir yansıması olarak, Amerikan Senatosu’nda görülecek yasa tasarıları kadar, çıkmış olan yasaların da tüm metinleri halka sunulmakta ve çoğulcu bir tartışma yapılmaktadır. Böylece, herkes sesini duyurma olanağını yakalamaktadır. Başka bir deyişle, “herkesin yararına olan, herkesin istenciyle belirlenir” ilkesi yaşama geçirilmiş olmaktadır.

Avrupa Birliği’nde benzer gelişmeler vardır. Ortak karar organlarının yanısıra, birlik üyesi ülkelerin imzaladığı önemli belgeler de Internet sitelerine yüklenmekte ve herkes için doğrudan erişim olanakları sağlanmaktadır. Hatta, İskandinav ülkelerinde, bu belgelere mobil telefonlarla erişim sağlayabilme yönünde girişimler vardır. Birlikte yaşamak durumunda olan çok uluslu ve çok kültürlü bir topluluk içinde bu tür bir saydamlaşmanın önemi yadsınamaz.

Avustralya’da teknoloji tabanlı demokrasi konusunda ciddi ilerlemeler gözlenmektedir. Nitekim, siyasal yaşamda elektronik iletişimin taşıdığı önemin anlaşılmasının bir sonucudur ki, Victoria eyaletinde Çoklu Ortam Bakanlığı kurulmuştur. Bu bakanlık, çağdaş teknolojilerden yaşamın hangi alanlarında ve nasıl yararlanılabileceği konusunda önemli projeler yürütmektedir.

Artık temsili demokrasiler ya da devletler etkileşimli hale gelmektedir. Geleneksel olarak gazete, radyo ve televizyon gibi tek yönlü ve bir kaynaktan çok sayıda alıcıya ulaşmayı öngören siyasal iletişim bile artık bilgisayar ağlarına kaymaya başlamıştır. Üstelik bu yeni ortamda denetimi elinde tutan tek güç yoktur. Tekelleşme yönündeki eğilimler ise, halkın tepkisiyle karşılaşmakta ve demokrasinin işleyiş güvencesi olan iletişim özgürlüğüne aykırı bulunmaktadır. Microsoft'un, başlıca Internet sağlayıcıları olan Netscape, IBM ve America Online gibi kuruluşları devreden çıkararak yalnız başına bir Internet devi olma yönündeki girişimine gösterilen tepkiler bunun somut örneğidir.

Olaya başka bir yönüyle bakıldığında, çağdaş teknolojiler, etkileşime giren bireyler arasında eşitlik sağlamaktadır; çünkü insanlar birbirlerinin yaşı, ırkı, cinsiyeti, sosyo-ekonomik konumu, uyruğu, dini ve eğitimi hakkında önyargılara sahip değildirler. Bu nedenle, sanal topluluklar hızla yaygınlaşmakta ve insanlar bu topluluklarda bir tür "teledemokrasi" yaşadıklarını belirtmektedirler.

TEKNOLOJİNİN ETKİSİ

Çağdaş teknolojinin demokratikleşmeye etkisi konusunda üç temel yaklaşımdan söz edilebilir. Birinci kesimdekiler, ütopyacılar (dostlar) olarak adlandırılmaktadır. Bunlar, özellikle bilgisayar ortamındaki iletişimin bir "sanal agora" yarattığını ve milyonlarca insanın katıldığı yuttaş-yurttaş etkileşimi için çağdaş teknolojilerin "siber kapılar" araladığını vurgulamaktadırlar. İkinci yaklaşımı benimseyenler (sinikler), teknolojinin abartılacak bir yanı olmadığını, toplum yaşamında her teknolojinin kendine özgü katkılar yaptığını ve bilgisayarlı teknolojilerin de zamanla "antropolojik dönüşüme" uğrayarak etkilerinin azalacağını belirtmektedirler. Üçüncü kesimdekiler ise (karşıtlar), çağdaş teknolojinin insanları sürekli gözetleyen, gizli kayıt yapan ve iz süren bir "big brother" yarattığını ve bu yolla toplanan bilgilerin özel yaşamı yok ettiğini ileri sürmektedirler. Bu nedenle, güçlü ve bilgili teknolojilerin kullanımına genelde karşı çıkmaktadırlar.

Öyle görünüyor ki, teknolojik gelişmelerin yarattığı şaşkınlıkla çok hızlı biçimde ve dayanaksız çıkarımlarda bulunuyoruz. Gerçekleşmeyen hayallerimiz, kısa süre sonra kalıcı birer düş kırıklığına dönüşüyor. Teknolojinin evrimi incelendiğinde, önemli her teknolojik gelişmenin bir heyecan dalgası yarattığına tanık oluyoruz. "Her garajda helikopter" ya da "Her sınıfta bilgisayar" gibi sloganlar, teknoloji hayranlığının nerelere varabileceğinin göstergeleridir. Oysa bırakın helikopter gibi çok zengin bazı kişilerin sahip olduğu teknolojileri, bugün küresel anlamda bilgisayara erişim bile % 3 düzeyinde kalmaktadır. Dahası, telefon gibi sıradan sayılabilecek bir teknolojinin kullanımı da yeterince yaygınlaşmış

değildir çünkü dünyadaki telefon hatlarının % 75'i, nüfusun yalnızca % 15'ine hizmet etmektedir (DeKerckhove, 1997).

Teknoloji kullanımının yeterince yaygınlaşamamasında, değişime karşı direnç gösteren engelleyici tutumların büyük rolü vardır. İlginçtir ki, her teknoloji kendini gösterdiğinde, destekleyenler kadar karşı çıkanlar da olmuştur. Üstelik, sürekli biçimde teknoloji karşıtı olan köktenci görüşlerin yanısıra, bazı eski teknolojilerin savunucuları da yeni teknolojilere karşı işbirliğine girmişlerdir.

Basım teknolojisi kullanılmaya başlandığında, bazı kesimler, “yüzyıllardır işimizi gören el yazmalarının yerini baskı tekniğinin hiçbir zaman alamayacağını ve buna gerek de olmadığını” ileri sürmüşlerdir. Benzer bir durum filmler için de yaşanmış ve bazı çevreler özellikle tiyatro dünyasından gelen baskı nedeniyle, filmleri “ekonomik ve kültürel katiller” olarak nitelmişlerdir. Telefona karşı çıkanlar daha ileri gitmiş ve önemli bir psikiyatrist “telefonun insanları delirttiğini” ileri sürmüştür. Radyo ortaya çıktığında, bazı araştırmacılar “Birçok anne-baba, çocuklarının davranışlarındaki şaşırtıcı değişime tanık oluyorlar” demiştir. Televizyonun doğuşu da farklı olmamıştır. O günlerin egemen kültürel ortamı filmlerin direnci dikkat çekici boyutlara ulaşmış ve film endüstrisinin yöneticileri “televizyonda görülen sinema yıldızlarını bir daha asla kendilerinden kabul etmeyeceklerini” açıklamışlardır. Televizyona karşı çıkanlar arasında, geçmişte “ulus devletin en büyük benzeştirme silahı” diye eleştirilen kitapları savunmak durumunda kalanlar da yer almıştır (Postman, 1992).

Günümüzün başat teknolojisi bilgisayarlara yöneltilen eleştiriler ise çok daha kapsamlıdır. Bilgisayarlar, bazı çevrelerce toplumsal yalıtılmışlık, bilgi yoksulluğu, şiddet, seks düşkünlüğü, ticarileştirme, yetke düşmanlığı, kötü dil kullanımı ve istenmeyen toplumsal davranışlar gibi oluşumların baş sorumlusu olarak gösterilmektedir. Üstelik, bu suçlamalarda eski teknolojilerin savunucuları bilgisayara düşmanlık ederken çağdaş toplumun rahatsızlıklarında kendi paylarını unutmuş görünmektedirler. Bugünlerde Internet için benzer şeyler söylenmekte, hatta olumsuz filmler yapılmaktadır; fikir olarak da, Internetin bağımlılık yarattığı, insan ilişkilerini öldürdüğü ve intiharlara neden olduğu savları ileri sürülmektedir. Acaba bu sorunların yaşanmasında gazete, radyo, televizyon ve filmlerin hiç katkısı yok mudur? Dahası, bunlar toplumun yaşam ilişkilerinden kaynaklanan sorunlar değil midir?

Dikkati çeken nokta, çağdaş toplumun kendi yapısından doğan ve teknolojiyle doğrudan bir nedensellik ilişkisi bulunmayan birçok sorunun çözümünde yine iletişim teknolojilerine başvurulmaktadır. Öyleyse, teknoloji içsel olarak iyi ya da kötü değildir, önemli olan onun nasıl işe koşulduğudur. Örneğin, zarfı açmadan içindeki mektubu okuyabilen aygıtlar, son yıllarda gündemde olan biyolojik terörü

önlemede kullanılabileceği gibi, iletişim özgürlüğünü tehdit edecek biçimde de kullanılabilir. Olumlu ya da olumsuz kullanım, izlenen teknoloji politikalarından kaynaklanmaktadır. Nitekim, başarılı kullanımlar, demokrasiyi ve yaşam hakkı da için de olmak üzere, temel insan özgürlüklerini yok etmeye dönük birçok sorunun çözümüne katkı sağlamaktadır.

İngiltere'deki uygulamalar, kamusal alanlarda istenmeyen davranışları azaltma konusunda video-kameraların nasıl kullanılabileceğinin güzel bir örneğini oluşturmaktadır. Norwich kenti yakınlarındaki King Lynn kasabasında yoğun olarak sorun yaşanan yerlere 60 video-kamera yerleştirilmiş ve bunlar polis merkezinden gözetlenmiştir. Sonuçta, kasabadaki suç oranı kısa sürede 17 kat azalmıştır. Harcanan paranın karşılığı ise, birkaç ay içinde geri alınmıştır. Uzmanların belirttiğine göre, 1996 yılı rakamlarıyla, İngiltere çapında 100 polis merkezine bağlı 250 bin video-kamera kullanımdadır ve kamusal alanlarda gözlenen sorunlarda ciddi bir azalma söz konusudur (Brin, 1996).

Benzer bir uygulama Amerika Birleşik Devletleri'nin Baltimore kentinde yürürlükte ve kent merkezindeki 106 kavşak polis kameralarıyla sürekli izlenmektedir. Ancak ABD her zaman olduğu gibi olayı abartmış ve bir küp şekerden daha küçük video-kameralar üretmiştir. Ucuz kameralar ise bir sigara paketinin yarısı büyüklüğündedir ve elektronik mağazalarından kolayca satın alınabilmektedir. Daha yeni gelişmeler, ses teknolojilerinde yoğunlaşmıştır. Nitekim, San Francisco'daki bazı mahallelere polis tarafından yerleştirilmiş olan "tanımlanmış sesi ayırdedebilen alıcılar" sayesinde, herhangi bir olaya ya da suç işleme olasılığına karşı zaman geçirmeden müdahale edilebilmektedir (Brin, 1996). Elbette, bu tür sorunlar insanların özdenetim alışkanlıklarını geliştirmek yoluyla çözülebilirdi. Ancak çağdaş toplumun yaşam ilişkileri bunu zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla, kamusal düzeni koruyabilmek için teknoloji destekli etkin denetim sistemleri kullanılmaktadır.

Daha da önemlisi, günümüzde teknoloji, insan vücudunun ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Özel işlevli solunum aygıtları nefes alıp vermemizi sağlamakta, kulaklıklar işitmemizi kolaylaştırmakta, lensler görmemize yardımcı olmakta, protezler iskelet sistemimizi ayakta tutmakta, yapay kalp kapakçıkları yeniden yaşam vermekte ve merkezi sinir sistemine bağlı iletişim aygıtları ağızımızdan çıkmayan sözcükleri yazıya dönüştürmektedir. Genellikle sağlık sorunlarından kaynaklanan bu önlemlerin dışında isteğe bağlı uygulamalar da yaygınlaşmaktadır. Güzelliğiyle ünlü mankenlerimiz daha güzel görünmek, çok para kazanmak, yeni sevgililer bulmak ya da gündemde kalmak için vücutlarının belirli yerlerine silikon teknolojisinin ürünleriyle eklemeler yaptırmaktadırlar.

Tüm bunların sonucunda, deyim yerindeyse, insan ve teknoloji arasında bir “kan kardeşliği” filizlenmektedir. Gelişmeler öyle bir noktaya varmıştır ki, bugün Amerika Birleşik Devletleri’ndeki insanların % 10 kadarının vücuduna teknolojik aygıtlar yerleştirilmiş olduğu ve bu insanların birer “cyborg” olarak görülebileceği ileri sürülmektedir (Hayles, 1999).

İnsanın yapısını değiştirmeye bile olanak sağlayan teknolojik gelişmelerin, yeni bir yurttaşlık ve eğitim anlayışını gerektirdiği açıktır. Buna göre, kişisel bilgi gereksinimlerini çeşitli kaynaklardan kendi çabalarıyla doyurabilen kişiler daha etkin yurttaşlar olacaklardır. Oysa, toplumbilimcilerin “kitle iletişim paradoksu” olarak adlandırdıkları olguya göre, daha çok bilgiye erişim, siyasal bilinçlenmeye doğrudan yansımamaktadır. Bunun temel nedeni, günümüz insanının eğlenceyi bilgilenmeye tercih etmesi olarak gösterilmektedir. Böyle bir sonuç, hem kitle iletişim ortamlarının hem de eğitim sistemlerinin kapsamlı bir özeleştirisi yapmasını gerektirmektedir.

Kitle iletişim ortamlarındaki bilgilendirmeye dönük programlar kuru, sıkıcı, buyurgan, tek yönlü ve aşağılayıcı olduğu sürece olumlu sonuçlar almak zordur. Örneğin, televizyonlardaki bilgi yarışmalarının neredeyse tümü, sözel bilginin ezberlenmesine dönüktür ve başarılı olmak için geniş miktarda ansiklopedik bilgiyi anımsamak gerekmektedir. Yirmibirinci yüzyılın etkileşimli ortamlar dünyasında bu tür programlarla demokratik toplumun gereksinim duyduğu bilinçli ve seçenekli düşünebilen bireylerin yetiştirilemeyeceği açıktır. Buradan hareketle denilebilir ki, eğitimde doğrudan demokrasiye olanak veren etkileşimli ortamlardan yararlanarak, yaşamın her alanında katılımcı olmak için etkin çaba gösteren bireyleri yetiştirmek gerekmektedir.

ETKİLEŞİMLİ ORTAMLARDA ÖĞRENME

Eğitimin doğasında doğrudan katılım vardır. Uygulamada ise, eğitim, katılımın en az gözleendiği kamusal alanların belki de başında gelmektedir. Öğretmenler yüzyıllardır sürdürdükleri düzenlatıma dayalı uygulamaları, her türlü teknolojik gelişmeye karşı korumaya çalışmaktadırlar. Zaman içinde, bazı öğretmenlerin kendilerini destekleyecek teknolojileri kullanmada gösterdikleri çekingenlik belki aşılmıştır. Ancak günümüz öğretmen kitlesinin büyük çoğunluğu, kendilerinden bağımsız öğrenme sağlayabilen teknolojilere karşı çıkmayı sürdürmektedir. Okullarda tepegöz ve slayt makinesi gibi destekleyici araç-gereçler belli ölçülerde kullanılmaktadır; fakat yapıcı, çokortamlı ve etkileşimli öğrenme sistemlerini henüz sınıflarda yeterince göremiyoruz. Oysa, eğitim alanında kullanılan etkileşimli ortamların öğrenmeyi kolaylaştıran ve kalıcılaştıran bazı özellikleri vardır. Bu teknolojilerin tümü sayısal veri işlemeye dayandığı için gerçeğe çok yakın koşullarda ses, görüntü, yazı, grafik ve hareket elde edilebilmektedir.

Doğrudan erişimle, programların istenen bölümlerine anında ve hiçbir ileti kaybı olmadan ulaşılabilir. Derinliğine etkileşim özelliğiyle, program üzerinde öğrenci denetimi kurulmakta ve öğrenmenin hızı, türü, miktarı ya da biçimine öğrenciler kendileri karar vermektedirler. Dosya içi yüzme sayesinde, kapsamlı bir bilgi tabanından tanımlanarak seçilen içerik öğeleri birbiriyle ilişkilendirilerek, zihinsel bağlantılar oluşturulabilmektedir. Çokortamlı teknolojilerde gözlenen bir başka özellik de, aşırı yoğunluktaki bilgiyi sıkıştırıp saklayarak, geniş içerik alanlarında bütüncül öğrenmeye olanak yaratılmasıdır (Şimşek, 1998).

Etkileşimli öğrenme yazılımlarının kullanıldığı bilgisayarların doğrudan demokrasiye önemli katkılar sağladığı bir gerçektir. Kitlese erişim sorununun çözümlenmesi bunu daha da kolaylaştırmaktadır. Ancak her ülke, erişimi yaygınlaştırabilme konusunda yeterince şanslı değildir. Hatta, aynı toplumun kendi içinde bile çarpıcı boyutlarda bir erişim eşitsizliği gözlenebilmektedir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nin okullarında on yıl kadar önce yaklaşık 120 öğrenciye bir bilgisayar düşerken, bu oran zamanla 12 öğrenciye kadar düşmüştür. Ne var ki, okullar, toplumun genel durumunu yansıtmaktan uzaktır çünkü evlerdeki bilgisayar kullanım oranları farklıdır. Nitekim, yıllık geliri 20 bin doların altında olan ailelerin yalnızca % 15'inin evinde bilgisayar varken, bu oran yıllık geliri 75 bin doların üzerine çıkan ailelerde % 74'e yükselmektedir (Lake, 1995). Amerika Birleşik Devletleri'nin bilgisayarlaşma alanında en iyi durumdaki ülke olduğu dikkate alınır, öteki ülkelerin koşulları daha da kötü demektir. Bu da, eğitimdeki bilgisayarlaşmanın altyapısını iyileştirmeyi ama bunu yapıcaya değin öteki teknolojilerden etkili biçimde yararlanmayı gerektirmektedir.

Yaşam boyu öğrenmeyi temel alan uzaktan eğitim, bu seçeneklerden biridir. Nitekim, gelişmiş ya da geri kalmış birçok ülke etkili bir uzaktan eğitim sistemi oluşturabilmek için çalışmaktadır. Ancak, geri kalmış ülkelerdeki uzaktan eğitim çalışmaları, örgün okul sisteminin yetersizliklerini kapatmaya dönük işlerken, gelişmiş ülkelerdeki uzaktan eğitim uygulamalarında okul-dışı öğrenmeye ağırlık verilmektedir. Örneğin, Türkiye'de toplam sayısı 1,5 milyona yaklaşan üniversite öğrencilerinin % 35'i uzaktan eğitim sistemine kayıtlıdır. Okul dışındaki öğrenme ise, henüz uzaktan eğitimin ilgi alanına girememiştir. Öte yandan, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki okul-dışı eğitim çalışmalarının % 25'i çağdaş teknolojilere dayalı alternatif sistemlerle yürütülmektedir. Bu rakamın 2002 yılında % 50'ye ulaşması beklenmektedir. Yalnızca Ford Motor Şirketi yılda 200 bin kişiye teknoloji destekli eğitim sağlamaktadır. Bu artışın temel nedeni, etkileşimli ve çokortamlı teknolojilerle sunulan eğitimin bireysel, zamanında ve yeterli olmasıdır (Berge, 2000).

Alternatif teknolojilere dayalı eğitim alanındaki gelişmeler yalnızca okul dışındaki programlarla sınırlı değildir. Sanal eğitim uygulamaları her alanda hızla

yaygınlaşmaktadır. Özellikle yükseköğretimdeki gelişmeler çarpıcı boyutlardadır. Çağdaş üniversite anlayışında artık dünya tek kampüs olarak görülmekte ve bu sanal kampüste değişik kurumların sunduğu eğitim hizmetlerinden yararlanabilme olanağı sunulmaktadır. Üstelik, katılım hakkı, işyerindeki bilgisayardan, arabadaki radyodan ya da evdeki televizyondan kullanılabilir. Bu da, çok değişik koşul ve beklentilere sahip insanlar için eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasını kolaylaştırmaktadır.

Sanal ortamlarda sürekli eğitim veren üniversitelerle ilgili 2001 yılı verileri incelendiğinde ilginç rakamlarla karşılaşmaktadır. Yalnızca Kuzey Amerika'da 394'ü örgün üniversite, 18'i yaygın eğitim portalı olmak üzere toplam 422 kurum sanal eğitim vermektedir. Ayrıca, tüm eğitim düzeylerinde bir yaygınlaşma dikkati çekmektedir. Önlisans düzeyindeki 349 programda 79 alanda, lisans düzeyindeki 591 programda 132 alanda, yüksek lisans düzeyindeki 672 programda 150 alanda, doktora düzeyindeki 90 programda 72 alanda eğitim verilmektedir. Bunların dışında, toplam 165 alanda 988 kurum kredili olmayan dersler sunmaktadır. Üniversiteler artık programlarını hem örgün yollarla hem de sanal ortamlarla sunmakta ve buna "ikili yöntem" adını vermektedirler. Buradaki temel etken, işin parasal boyutundan çok, artan eğitim istemini geleneksel sistem ya da anlayışlarla karşılamının güçlüğüdür.

Etkileşimli ortamların sağladığı başarılı uzaktan eğitim nedeniyle öğretmenler kadar okulların varlığı da sorgulanmaktadır. Gelecekteki eğitimin kampüslere ya da okullara gitmeden gerçekleşeceği yönünde ilginç yorumlar yapılmaktadır. Bunu bazı araştırma bulguları da desteklemektedir. Özellikle bilgisayar ortamında gerçekleştirilen uzaktan öğretim, öğrencilerin eşitlik duygusunu artırmakta, etkin katılıma olanak sağlamakta, kendini başkalarına açmayı özendirmekte ve farklı kültürel gruplar arasındaki iletişimi geliştirmektedir. Öte yandan, kimliğin gizli tutulduğu ve sürenin sınırlandırıldığı durumlarda anti-sosyal davranışlardaki artışın yanısıra, bireyler arasındaki iletişimde de ciddi bir azalma gözlenmektedir. Bu da göstermektedir ki, geleneksel anlamdaki yüzyüze öğretimde geçerli olan kuralların çoğu, teknolojik ortamlardaki uzaktan eğitimde geçerli değildir (Chester & Gwynne, 1998; Rheingold, 1994; Walther, 1996).

Eğitim alanında yararlanılan çağdaş teknolojilerdeki yenilikler, geleneksel öğrenme ortamlarının da değişim geçirmesine neden olmaktadır. Bunların başında kitaplar gelmektedir. Öyle görünüyor ki, kitaplar gelecekte önemini yitirecek ya da köklü bir dönüşüm yaşayacaktır. Normal kitaplar için artık "aptal araç" benzetmesi yapılmaktadır. Oysa, eğitimciler, kitaplarla yüzyıllardır kopmaz bir bağ içinde olmuşlardır. Örneğin, 2800 yıl önce İskenderiye ve Ninova kitaplıkları, üniversitelerin nereye kurulacağı konusunda büyük rol oynamıştır. Bugünkü kütüphanelerin çoğu da kitaplardan çok elektronik ortamlara yatırım yapmaktadır.

Kaldı ki, masaüstü yayıncılık programları, neredeyse kitapların ve yayınevlerinin yerini almak üzeredir. Bu yüzden, son yıllarda satış rakamları yüksek olan birçok kitabın elektronik sürümü ortaya çıkmıştır.

Kitapların eğitsel değeri azalmakla birlikte, tümüyle kaybolacak gibi de görünmemektedir. Bazı yazarlar bu durumu bir benzetmeyle açıklamakta ve “Beslenme için ekmek ne ise, eğitim için kitap odur” demektedirler. Ekmeğin beslenme alanındaki merkezî rolünü yitirdiği doğrudur ama milyonlarca insanın ekmeksiz beslenemediği de bir gerçektir. Kitap, özellikle geri kalmış ülkelerin başlıca eğitim aracı olarak işlev görürken, gelişmiş ülkelerde de basılan kitap sayısı sürekli artmaktadır. Yalnızca Amerika Birleşik Devletleri’nde yılda 60 bin çeşit kitap basılması ve 2 milyar dolayında satış yapılması bunun bir kanıtıdır. Dahası, kitapları akademik dergiler de desteklemekte ve dünya genelinde yılda 2 milyon makale yayınlanmaktadır. Makale başına yaklaşık 50 dolar harcandığı dikkate alınır, bir makale seti için ödenen rakam, yıllık 100 milyon dolar olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, yayınlanan makale sayısı sürekli artmaktadır. Örneğin, kimya alanında son iki yılda yayınlanmış olan makale sayısı, yirminci yüzyıldan önceki insanlık tarihi boyunca yayınlanan toplam makale sayısından fazladır (Noam, 1998).

Teknolojinin etkileşimli bir boyut kazanması, eğitimcilerin kullandığı öğretim yöntemlerinde de farklılaşmaya yol açmaktadır. Bunun sonucunda, eğitim anlayışı, öğrenci merkezli olma yönünde değişmektedir. Eskiden geçerli olan anlatma ve gösterme (sahnedeki bilgeliğin sahneye çıkması) yerine, artık yönlendirme ve kolaylaştırma (destekleyici kılavuzluk-*guide on the side*) önem kazanmaktadır (Beller & Or, 1998). Bu köklü değişimi şöyle açıklamak olanaklıdır. Etkileşimli ortamlar, bireysel özgürlük ve seçeneklere saygılı bir öğrenme anlayışını öngörmektedir (Şimşek, 1996). Oysa, geleneksel teknolojilerin çoğunda içeriğin aktarımına yardımcı olma ve bunu eğitimcinin istediği biçimde gerçekleştirme vardır. Başka bir deyişle, teknolojiye, öğretmenin anlatımını destekleyici bir işlev yüklenmektedir.

Üstelik, öğretmen merkezli eğitimin maliyeti oldukça yüksektir. Genel olarak bakıldığında, Avrupa’daki ya da Amerika’daki özel üniversiteler, düzenli olarak her saati için öğrenci başına yaklaşık 50 dolar almaktadırlar (Noam, 1998). Bu, birçok kitabın ya da yazılımın ücretinden yüksektir. Hatta, konser ya da tiyatro biletleri bile bu kadar pahalı değildir. Kuşkusuz, bunun altında, eğitimin doğası, işlevi ve sunuluş biçimine ilişkin varsayımlar yatmaktadır. Bu varsayımlar, öğrenmede temel sorumluluğu öğrenciye yükleyip, öğretmenin rolünü yönlendirme olarak değiştirebildiği ölçüde, yapılan eğitim çağdaş demokratik anlayışa yakınlaşacaktır. Teknoloji, bu süreçte katkıda bulunan araçlardan yalnızca biridir.

Kabul etmek gerekir ki, eğitim sistemleri uzun süre türdeş öğrenci kitlelerine standart bir eğitim vermiştir. Sistem, genelde okullara dayanmış ve okulların rolü de, yalnızca kayıtlı öğrencilerine hizmet vermek olmuştur. Oysa, günümüzde hemen herkes eğitim istemekte ve okullar bu gereksinimlere daha fazla duyarsız kalamamaktadır. Aslında, eğitimciler bunu görmezden gelmeyi denemiş ama başaramamışlardır. Örneğin, okullar büyük ölçüde derslerle sınırlı olan diploma programlarını yürütürken, diploma önemini yitirmeye başlamış ve okulun eğitim tekeli olma özelliği kırılmıştır. Öyle ki, artık üniversitede alınan 4 yıllık bir eğitimle 40 yıl aynı işte çalışmak olanaklı değildir. Tersine, iş edinebilmek ve edinilen işte tutunabilmek için sürekli eğitim almak gerekmektedir. Bu, toplum yaşamına etkin biçimde katılabilmek için de zorunludur.

Karşılaştırmalı araştırmalar göstermektedir ki, bir eğitimi kampüste alanlarla uzaktan eğitim yoluyla alanlar arasında başarı yönünden hiçbir farklılık yoktur (Russell, 1996). Bu nedenle, Turoff (1997), örgün ve uzaktan eğitim öğrencileri arasında fark kalmadığını ve öğrencilerin kendileri için en uygun “eğitim bileşkesi”ne sağlıklı biçimde karar verebilen bilinçli tüketiciler durumuna geldiklerini belirtmektedir. Zaten okullar da artık güçlerini birleştirerek, fiziksel ve elektronik ders bileşkeleri önermektedirler. Örgün ve uzaktan eğitim veren üniversitelerin oluşturduğu “sanal eğitim konsorsiyumları” bunun bir uzantısıdır.

Öyle görünüyor ki, sanal eğitim, her düzeyde ve alanda olanaklıdır. Dahası, geliştirilen teknoloji destekli eğitim paketleri yalnızca kuramsal öğrenmeyle sınırlı değildir. Örneğin, sanal anlamdaki bir staj çalışmasına katılan öğrencilerin raporlarında ciddi bir iyileşme gözlenmekte, işyerlerinde stajyer bulundurmaktan kaynaklanabilecek sorunlar azalmakta ve öğrencilerin çoğunluğu teknolojiye dayalı staj çalışmasını tercih ettiklerini belirtmektedirler (Witmer, 1998). Üstelik bu derslerde zorunlu küme toplantıları, uygulamalı alıştırmalar, elektronik tartışma, öğretim üyelerinin uzaktan danışmanlığı ve sonuçta değerlendirme raporuna dönüşen yazılı ödevler de yer alabilmektedir.

SONUÇ

Etkileşimli ortamlar sayesinde okullar gerçek birer “öğrenme topluluğu” haline gelmektedir. Bu toplulukta kitaplar, ansiklopediler, dergiler, resmi belgeler, müze katalogları, programı destekleyici materyaller, referans kaynakları, veri tabanları, haritalar, benzeşimli maketler, laboratuvar düzenekleri, slayt takımları, afişler, eğitsel oyunlar, web siteleri, bilgisayarlı testler, yüksek çözünürlüklü fotoğraflar, filmler, videodiskler, paket programlar ve telekonferans sistemleri elektronik olarak kullanıma sunulabilmektedir.

Çağdaş teknolojiler büyük bir hızla gelişir ve hem kitlesel hem de bireysel eğitimin niteliğini yükseltirken, erişimde eşitlik sorunu tam anlamıyla çözülememiştir. Toplumun varlıklı kesimlerinin eğitiminde ileri teknolojilere dayalı çok ortamlı yazılımlar kullanılırken, okul ve öğretmen bulmakta bile sıkıntı çeken yoksul kesimlerin durumu göz ardı edilmektedir. Ne yazık ki, ortak yurttaşlık kültürünü kazandırmayı öngören temel eğitim düzeyinde bile, varlıklı ve yoksul kesim çocuklarının eğitimi arasındaki uçurum gittikçe büyümektedir. Dahası, çağdaş teknolojiler bu eşitsizliği gidermeye katkı sağlayabilecek güçlü olanaklar sunarken; izlenen yanlış politikalar nedeniyle, çoğu teknoloji, varolan uçurumu derinleştirecek biçimde işe koşulmaktadır. Bundan onbeş yıl kadar önce “bir milyon bilgisayar” söylemiyle yol çıkan eğitim sistemimizin, aradan geçen onbeş yıl içinde hedefinin % 5’ine bile ulaşamadığı bir gerçektir. Ayrıca, 65 milyonluk nüfusunun % 20’si, çalışanlarının % 15’i okumaz-yazmaz olan Türkiye’nin, temel eğitim reformunu bile okul sınırları içinde düşündüğü dikkate alınır, izlenen teknoloji politikalarının katılımcı demokrasinin gereklerini yerine getirmekten uzak olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Unutmayalım ki, bugünkü eşitsizlik, gelecekte toplumsal açmazlara neden olabilir. Bu yüzden, herkes için nitelikli ve eşitlikçi bir eğitim anlayışını yaşama geçirebilmek amacıyla, çağdaş teknolojilerin sağladığı olanaklardan en üst düzeyde yararlanılmalıdır. Dahası, bireylerin kendi öğrenme gereksinimlerini doğrudan karşılayabilecekleri eğitsel ortamlar ya da bilgi kaynakları yaygınlaştırılmalıdır. Teknolojinin son derece işlevsel çözümler ortaya koyduğu bir çağda, teknoloji karşıtı denebilecek yaklaşımlarla eğitim yapmak ve bu yolla demokratik bir toplum yaratılabileceğini sanmak hiç de gerçekçi değildir. Bu yüzden, zaman yitirmeden, eğitimin demokratikleştirilmesine katkı sağlayan olası tüm araçları etkili biçimde kullanarak, bireylerin kendi duygu ve düşünce dünyalarında özgürleşmelerine yardımcı olunmalıdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Basalla, G. (1996). Teknolojinin evrimi. C. Soydemir (Çev.). Ankara: TÜBİTAK.
- Berge, Z. L. (Ed.) (2000). Sustaining distance training: Integrating learning technologies into the fabric of the enterprise. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Beller, M. & Or, E. (1998). The crossroads between lifelong learning and information technology: A challenge facing leading universities. Journal of Computer Mediated Communication, 4(2), [Online] Available at: <http://www.huji.ac.il/vol4/issue2/beller.html>.
- Brin, D. (1996, December). The transparent society. Wired Archieve.
- Chester, A. & Gwynne, G. (1998). Online teaching: Encouraging collaboration through anonymity. Journal of Computer Mediated Communication, 4(2), [Online] Available at: <http://www.huji.ac.il/vol4/issue2/chester.html> .
- DeKerckhove, D. (1997). Connected intelligence: The arrival of the web society. Toronto, Kanada: Somerville House.
- Hayles, K. (1999). The life cycle of cyborgs: Writing the posthuman. In J. Wolmark (Ed.), Cybersexualities: A reader on feminist theory, cyborgs, and cyberspace. Edinburgh, UK: Edinburgh University.
- Lake, A. (1995). Direct democracy: Is the United States prepared? ACM Crossroads, 1(4), [Online] Available at: <http://www.acm.org/crossroads/xrds1-4/democracy.html>.
- Postman, N. (1992). Technofoly: The surrender of culture to technology. New York: Knopf.
- Noam, E. M. (1998). Will books become the dumb medium? Educom Review, 33 (2), [Online] Available at: <http://www.educase.edu/pub/er/reviewarticles/html>.
- Rheingold, H. (1994). The virtual community: Finding connection in a computerised world. London: Secker & Warburg.
- Russell, T. L. (1996). The no significant difference phenomenon. [Online] Available at: <http://tenb.mta.ca/phenom/phenom1.html>.

Şimşek, A. (1996). Bilgi toplumunda eğitsel yönelimler. Kurgu. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Yayını. 241-247.

----- (1998). Eğitsel iletişimde çokortamlı teknolojik gelişmeler. Kurgu. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Yayını. 311-326.

Turoff, M. (1997). Alternative futures for distance learning: The force and the darkside. Keynote presentation at the Unesco/Open University International Colloquium: Virtual learning environments and the role of the teacher. Milton Keynes, UK: Open University.

Walther, J. B. (1996). Computer-mediated communication: Impersonal, interpersonal, and hyperpersonal interaction. Communication Research, 23 (1), 3-43.

Witmer, D. F. (1998). Staying connected: A case study of distance learning for student interns. Journal of Computer Mediated Communication, 4 (2), [Online] Available at: <http://www.huji.ac.il/vol4/issue2/witmer.html>.